

- ⁵⁹ Elnöki beszéd a Magyar Természet-, Orvos-, Műszaki- és Mezőgazdaságtudományi Országos Kongresszus 1926. január 3-án tartott ünnepélyes megnyitói ülésén. In: Gróf Klebelsberg Kuno: i. m., 153. p.
- ⁶⁰ Korek József: i. m., 107. p.
- ⁶¹ „...taktikai okokból megtámadták a Gyűjteményegyetemet, mint egyik koncepciómat és úgy iparkodtak beállítani a dolgot, mintha ez sérelem lenne a nagy közgyűjteményekre. Mintha bizony sérelem lenne az, ha az ember valakinek autonómiát ad és ha a miniszter lemond arról a jogáról, hogy sok folyó ügyben maga intézkedhessen.” A vallás- és közoktatásügyi tárca költségvetése alkalmából 1925.február 20. tartott beszéd. A kultusztárca programja. In: Gróf Klebelsberg Kuno: i. m., 526. p.
- ⁶² Tökécszi László: *Az országos magyar gyűjteményegyetem létrejötte és működési céljai*. In: *Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete*. Szerk. Klebelsberg Éva (Gróf Klebelsberg Kuno Alapítvány, Budapest, 1994, 38. p.)
- ⁶³ A törvény, amellyel, hogy szigorúan jár el a kulturális javak veszélyeztetése esetén, nagy teret biztosít a tulajdonosnak gyűjteménye visszaszerzésére. A tulajdonos tulajdonjoga semmilyen esetben sem sérül. (1929:11. tc. I. fejezet 7. §)
- ⁶⁴ A törvény magyarázata szerint a gyűjtemények fenntartása mindig a tulajdonos (fenntartó) feladata, a közérdekből szükséges tevékenység (ásatás, gyűjtőút, kiadványok, kiállítások, közművelődés) állami feladat volt.
- ⁶⁵ „A találót és a rejtő dolog tulajdonosát kártalanításként egyenlő arányban együttvéve a lelet értékének kétharmada illeti meg.” (1929:11. tc. III. fejezet 21. §)
- ⁶⁶ A törvény magyarázata szerint az eladáshoz, a kivitelhez, a nyilvántartáshoz és a büntető rendelkezésekhez olasz, osztrák és porosz mintákat használtak (Legge No. 364/1909; az osztrák Denkmalschutzgesetz; az 1923. évi Ausfuhrverbotgesetz; a porosz Gesetzentwurf zum Schutze der Denkmale). Ezekhez az államokhoz képest több éves lemaradásunk volt a törvényi szabályozásban.
- ⁶⁷ Az egyházi tulajdonban lévő ingóságokat is össze kellett írni, listájukat beküldeni.
- ⁶⁸ 1929:11. tc. VI. fejezet
- ⁶⁹ Pontosabban ennek alapjait, lehetőségét teremtette meg.
- ⁷⁰ Tökécszi László: i. m., 39. p.
- ⁷¹ T. Kiss Tamás: *Állami művelődéspolitikai az 1920-as években* (Budapest, 1998, 14. p.)
- ⁷² Korek József: i. m., 111. p.
- ⁷³ A kor felfogása szerint a szorosan vett népművelő intézmények nem tekinthetők a törvényben körülírt közgyűjteménynek.
- ⁷⁴ *A magyar tudományosság jövője* (1920). Lásd: Hóman Bálint: *Művelődéspolitikai* (Budapest, 1938, 72. p.)
- ⁷⁵ Ujvári Gábor: *Klebelsberg Kuno és Hóman Bálint kultúrpolitikája*. In: *Társadalom és kultúra Magyarországon a 19–20. században*. Tanulmányok (Pannónia, Pécs, 2003, 89–95. p.)
- ⁷⁶ *Múzeumok és könyvtárak* (1927). Hóman Bálint: i. m., 352–401. p.
- ⁷⁷ A Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzati szervezetébe tartozott a Magyar Királyi Országos Levéltár, az Országos Széchényi Könyvtár, az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum, a Magyar Történelmi Múzeum, az Országos Természettudományi Múzeum és a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége. 1934:8. tc. a Magyar Nemzeti Múzeumról: 3. § Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem neve Magyar Nemzeti Múzeummá változott, amely természetesen nem magát a múzeumot jelentette (amelyet akkor Magyar Történelmi Múzeumnak hívtak), hanem magát a szervezetet.
- ⁷⁸ A Magyar Történelmi Múzeumban sokáig nem volt állandó kiállítás, egy 1914-ben megkezdett kiállítás felállítására 1925-ig húzódtott, a látogatósáma siralmas képet mutatott.
- ⁷⁹ Korek József: i. m., 107. p. Korek József a korszakot a szocialista történetírásnak megfelelően rendkívül sötéten ábrázolja. „Rövidlátó kultúrpolitikának” „visszalépésnek” nevezi a múzeumi területen tett intézkedéseket a Tanácsköztársaság programjához képest. Pedig a két világháború közötti rendszer nevelte ki azokat a fiatalokat, akik 1949-ben megteremtették Magyarországon a modern muzeológiát. A fejlődés nem állt meg, csupán lelassult, a szakértelm jelen volt, de kellő pénzügyi ráfordítás nélkül.
- ⁸⁰ A Szociáldemokrata Párt programja. 1945. augusztus 20. In: *Magyarországi pártprogramok 1944–1988* (ELTE–Eötvös Kiadó, Budapest, 2004, 52. p.)
- ⁸¹ A Nemzeti Parasztpárt programja. 1945. szeptember 1. In: *Magyarországi pártprogramok 1944–1988*, 66. p.
- ⁸² Standeisky Éva: *Kultúra és politika Magyarországon 1945–56*. In: *Társadalom és kultúra Magyarországon a 19–20. században*, 124. p.
- ⁸³ Uo., 125. p.: Munkás Kultúrmozgalmak, Magyar Népi Művelődési Intézet, Magyar Művészeti Tanács.
- ⁸⁴ T. Kiss Tamás: *A magyarországi kulturális minisztériumokról (1867–1993)*. (Budapest, 1993, 91. p.)
- ⁸⁵ Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL) XIX-I-1-h 33. d.
- ⁸⁶ *A magyar állam szervei 1944–1950*. II. k. 681–682. p.
- ⁸⁷ Költségvetésük a vármegyei, városi autonómiákba volt beágyazva.
- ⁸⁸ MOL XIX-I-19-c 6. d. Múzeumok és Műemlékek Országos Központ beszámoló az elvégzett munkáról. 1951. május 30.
- ⁸⁹ Fejős Imre–Korek József: i. m., 32–35. p.
- ⁹⁰ *Budapest múzeumai* (Corvina Kiadó, Budapest, 1984, 40. p.)
- ⁹¹ A Közlekedési Múzeumban 1951-ben indult meg az anyag számbavétele. A Mezőgazdasági Múzeum újjáépítése 1949-ben kezdődött.
- ⁹² *Budapest múzeumai* (Corvina Kiadó, Budapest, 1969, 20. p.)
- ⁹³ *Magyar múzeumok 1945–1955*. (Budapest, 1955, 1. p.)
- ⁹⁴ Korek József: *Gyűjtemények, múzeumok, muzeológia* (Tanácskönyvkiadó, Budapest, 1976, 80. p.)

A reformkorban fellépő új politikusi és alapvetően jogászai műveltségű nemzedék létfontosságúnak tartotta a magyar társadalom és állam, s benne az igazságszolgáltatás megújítását.

Az ország társadalmi és rendi szempontok szerint elavult, s területileg is tagolt jogszolgáltatásáról lesújtó képet festett a kortárs, a centralisták meghatározó egyénisége, báró Eötvös József 1844-ben megjelent *Reform* című tanulmányában. Mint írta, „nem ismerem Európában országot, hol a bírói hatóság ennyire céliránytalanul lenne elrendezve, mint nálunk. Határtalan lassúság, s hallatlan elhamarkodás; a bírónak attól, ki által választott vagy kineveztetett, füg-

Nánási László

Az államügyészség gondolatának megjelenése a reformkorban

gése; függetlensége a törvények irányában; egyrészt a bírói szokás vak követése, úgy, hogy ellenében világos törvényekre is hasztalan hivatkozunk; másrészt min-

den bírói szokás hiánya, úgyhogy ugyanazon egy tárgyban nemcsak különböző, hanem ugyanazon bíróság is egészen különbözőleg ítél. Az egyes bíróságok hatásköre iránti összeütközések, stb. szóval, alig léteznek, alig képzelhető oly hiány, melyet törvénykezésünk körében elő ne mutathatnánk”.

Megállapítása szerint a legfőbb hiba, hogy „a bíraskodási s közigazgatási tárgyak egymástól elkülönözve nincsenek. Ez összezavarásnak – melyet az udvari kancelláriától a szolgabírói hivatalig országunk minden hatóságainál találunk – egyik főoka megyei szervezetünkben fekszik. Miután alkotmányunk egyedüli garanciája megyéinkben kerestetik, természetes, hogy közéletünk minden ága a megyéhez vezetetik vissza, s ugyanazon testületek bíznak meg egyszerűs mind bíraskodással is, melyek követet választva s utasítást adva törvényhozásunkba oly nagy befolyást bírnak, melyektől az egész közigazgatás függ”.¹

A magyarországi jogszolgáltatás így éles ellentétben állt az Európaszerte kialakuló, a feudális kereteket Nyugaton már szétfeszítő polgári ideológiával, amely új rendet: központosított államapparátust, az államhatalmi ágak szétválasztását, világosan áttekinthető hivatalszervezetet, megbízható igazságszolgáltatást, az állampolgári jogegyenlőségen alapuló, egységes, kodifikált jogrendszert kívánt.²

***

„Hazánk nem maradhat jelen helyzetében” – szögezte le művében Eötvös, s hozzá hasonlóan a reformnemesség. Az ország átalakítására tudatosan készült e nemzedék. Megállapításait, törekvéseit tapasztalataik, olvasmányaik és úti élményeik alapján alakították ki. Felismerték, hogy parancsoló szükség a polgári állam intézményeinek bevezetése. De ezeket nem elég elvileg megismerni, hanem működésükben, hétköznapjaikban a helyszínen kell látni és megtapasztalni.

Mivel alapvető kérdésnek tartották az elavult jogrendszer felváltását a polgári állam jogával, így különös

Báró Eötvös József

Szemere Bertalan

Tóth Lőrinc

figyelmet fordítottak a nyugat-európai megoldásokra és az ottani igazságszolgáltatásra. A reformkorban – majd az 1848–1849-es forradalomban – fontos szerepet játszó fiatal politikusok nyugat-európai útjaikon gyűjtötték az ismereteket, tapasztalatokat, annak érdekében, hogy azokat a haza javára kamatoztassák.

A kontinens vezető állama, Franciaország volt számukra a mérce, hiszen ott a nagy polgári forradalom és az azt követő kodifikációk eredményeként egész Európa számára modellként szereplő igazságszolgáltatási szervezet, valamint anyagi és eljárási jogi kódexek jöttek létre. Nagy figyelmet fordítottak a feudális formák között polgárosult Angliára is. Utóbbiról azt tartották, hogy „a magyar polgári alkotmány és egyéb intézmények a britekéihez igen hasonlatos”, s így hasznos tapasztalatokat adhat az átalakításhoz.³

A reformkor gazdag utazási irodalmában ezért felbukkantak a polgári igazságszolgáltatási szervezettel, így az – állampolgári jogok egyik legfőbb biztosítékának tekintett – esküdtbíráskodással, a humanizált büntetések végrehajtásával, valamint a kor vezéreszméjeként szereplő védelvi eljárás letéteményesével, az államügyességgel kapcsolatos tudósítások is.⁴

Szemere Bertalan 1840-ben kiadott és hatalmas sikert aratott nyugat-európai útinaplójában részletesen beszámolt a francia igazságszolgáltatásról szerzett élményeiről is. Megállapítása szerint „nincs nagy ország, a világ egy részében sincs, hol a közigazgatás általában, s különösen az igazságszolgáltatás oly könnyű, tiszta, szabatos és sikerre számított szerkezettel bírna, mint Franciaországban”. Naplójában tudósított a párizsi tárgyalótermekben szerzett tapasztalatairól és az államügyesek feladatairól is. Mint írta, „a királyi közügyvéd [...] a társaság orgánuma, melynek nevében köteleztetik a gyöngéket, milyenek az asszonyok s kiskorúak, pártolni, a közönséges érdekeket az egyesek törekvései ellen védeni, a bűnöket és vétkeket fényre hozni, törvényesen üldözni s meglakoltatni”.⁵

A modernizációt jelentő centralizmus következetes képviselője, Irinyi József úti tapasztalatai nyomán írt, s 1846-ban kiadott jegyzeteiben határozottan leszögezte, hogy a törvénykezésnek is „a ministeriumban kell összpontosulni”. Kijelentette, hogy állami igazságszolgáltatás esetén a „bírákat sem a megye, hanem a ministerium által tartom kinevezendőknék, [...] mivel csak köz és nem helyhatósági igazság és törvényesség van, s ennek a központból kell erednie”.⁶

A későbbi évtizedekben fényes bírói pályát befutó Tóth Lőrinc 1844–1846-ban megjelent *Úti tárcza* című sorozatában élményei alapján leírta és értékelte az egyes német államok, továbbá a holland, angol, francia törvénykezés megoldásait. A kor szellemének megfelelően a büntető igazságszolgáltatás központi elemének az esküdtbíráskodást tekintette, mivel „főképpen pártkérdéseknél s politikai bűnök-nél a legfőbb biztosíték önkényes elítélés ellen; ebben fekszik a polgárok megnyugtatója, hogy tulajdonuk, szabadságuk, s életük kellőképp védve van”. E rendszerben az állam nevében eljáró „status-ügyész” feladata, hogy „törvényes büntetést” kérjen az „eskütszék által elismert bűnre a törvény illető cikkelyét alkalmazván”. Művében a francia államügyészség felépítését is ismertette.⁷

***

A kialakuló hazai tudományos sajtó is nagy teret szentelt a nyugat-európai megoldások ismertetésének, részint önálló tanulmányokkal, másrészt külföldi kiadványokról szóló tudósításokkal.⁸

Egy, a francia eskütszéket ismertető írás megállapította, hogy „korunk műveltségének” (vagyis a vádelvnek) „megfelelően minden törvényhatóságban a vétkes törvényes idézésüül, rendes és nyilvános vádtevők, statusügyvédek kötelezettek a vádtevői eljárásra és az előleges vizsgálatra”.⁹

***

A reformkor politikai viszonyai az 1839–1840-es országgyűlésen kínáltak lehetőséget a magyar büntető jogrendszer megújításának felvetésére. A hazai jogszolgáltatásban uralkodó zűrzavar megszüntetésére, az akkori kormányzat által indított politikai perekből is ösztönözve, több vármegye is utasításba adta követeléseket, hogy szorgalmazzák az egységes, modern büntetőkódex megalkotását. Az országgyűlés ennek érdekében felirattal fordult az uralkodóhoz, arra hivatkozva, hogy a hazai börtönök és a rabkezelés sokfélesége, az ugyanazon bűn eltérő megítélése miatt lehetetlen az igazság alkalmazása; ezért büntetőkódex kidolgozása és megfelelő börtönrendszer kialakítása céljából egy választmány kiküldését kérték a rendek.¹⁰

A felirat nyomán született 1840:5. tc. ki is rendelte a választmányt azzal a céllal, hogy a legközelebbi országgyűlés számára a külföldi tapasztalatokra figyelemmel készítsen tervet a célszerű büntető- és javítórendszer iránt.

E törvény megszületése után a kibontakozó modern magyar jogtudomány kimagasló alkotásaként jelent meg a reformkor politikai, jogi küzdelmeinek jeles alakja, Szalay László által írt és 1841-ben kiadott *A büntető eljárásról különös tekintettel az eskütszékre* című monográfia, mint a kodifikáció irányát alapvetően meghatározó munka.¹¹

Szalay László

A mű alaptétele, hogy a bűncselekmény elkövetésével a közösség egészét éri sérelem, így az azt képviselő „státus kötelességében és érdekében áll a törvénybontókat kinyomozni, s hogy a vétkesek büntetése vagy büntetlenül maradása nem függhet az egyesek önkényétől”, ezért közbírói eljárásra van szükség. Szalay ezzel el is vetette az

Angliában szokásos magánvádli rendszert.

A szerző megállapítása szerint Magyarországon is létezett csírája a vádhatóságnak a vármegyék által választott tisztí ügyészek személyében, de belőlük „jelesebb vádoló rendszer nem keletkezett”.

Szalay felvázolta a külföldi utazásai során megismert megoldásokat, köztük különös súllyal a francia államügyészség intézményét, mint a „központosítás szellemében” tevékenykedő napóleoni jogalkotás eredményét. Eszerint a vádhatóság a kormány szerveként működő, az igazságügy-miniszter irányítása alatt álló hierarchikus szervezet, amelynek „kötelességében áll: minden büntettet, vétséget és áthágást kinyomozni, és törvény elébe idézni”. A vádoló hatóságot meg kell hallgatni minden bűnyügyben, s az ő feladata az ítéletek végrehajtása is, így „tetemes hatalommal” bíró tényezője a büntető jogszolgáltatásnak.

A szerző érzekelte annak veszélyét, ha az államügyészség „minden tagjai a végrehajtó kormány által neveztetnek ki, s ennek kénye szerint mozdíthatnak el hivatalaikból”. Mint írta, ezért „nem hiányoznak, kik főleg oldaltekintettel a politikai vétségekre, a vádoló hatóságot jelen szerkezetében a polgári szabadságra nézve veszedelmesnek tartják”. Ennek elismerése mellett azonban követelménynek tartotta, hogy „a státusügyvédség valóságos hatalommal is bírjon” a büntetőjog feladata, „a közrend megőrzése” érdekében. Az államügyészség ellensúlya pedig „más alkotmányos erőt”, a „kormánytól független s elmozdíthatatlan bíróság”.

Szalay László művében kifejezetten nem foglalt ugyan állást abban, hogy milyen vádhatóság szerveztesse Magyarországon, de mint a centralizmus képviselője, az általa ismertetett francia államügyészséget tekintette irányadónak.

***

A tudományon túl a kodifikáció politikai megalapozását adta, hogy a municipiumok jelentős része az 1841–1842-ben tartott közgyűléseiken a polgári jogelveknek megfelelő utasítást adott országgyűlési követi számára a kidolgozandó törvényjavaslatokat illetően. A kezdeményezés Szatmár vármegyéből indult, amelynek követutatisítása szerint cél a „*büntető-törvénykönyv új szerkezete, esküdszék föllállítása, a faggató per megszüntetése, a vádper behozatala*”.¹²

***

A tervezetek elkészítésére létrehozott választmány 1841 decembere és 1843 márciusa között végezte munkáját. Ennek eredményeként a teljesen megújított magyar büntetőjog három kódexének, a büntető törvénykönyvnek, az eljárási, továbbá a börtönügyi törvénynek a javaslatai készültek el. A választmány liberális és konzervatív tagjai éles vitákat folytattak a kialakítandó szabályozást illetően.

A – korábban Zala vármegye tiszteletbeli ügyészeként is tevékenykedő – Deák Ferenc vezette liberálisok több kérdésben különvéleményt fogalmaztak meg, amelyek alapvetően eltértek a többségi állásponttól. Az ellentétek csomópontját az esküdt-bírás kérdése jelentette. Ez annyira megosztotta a választmányt, hogy az azt elvető, többségi véleményt tükröző javaslattal szemben, az 1843 novembere és 1844 januárja között az országgyűlés alsótábláján folytatott viták eredményeként a liberálisok korábbi különvéleményeik alapján egy saját elképzelést is kidolgoztak.

A választmány első ülésein az egyes kódexek felépítésének alapelveiről határozott. Mivel a hazai büntetőeljárást – legalábbis a nemesek ellenit – vádelvűnek tekintették, így nem okozott vitát annak elfogadása, hogy az „*eljárásnak a vádoló rendszer elvei szerint kell szerkeszteni*”.¹³

A vád hatóságai és eljárási jogosítványai azonosak voltak az I. és az esküdszéki (II.) javaslatban, mivel e kérdésekben a két tábor egyetértett. Ennek megfelelően mindkét javaslat 3. §-a szerint „*büntető keresetet csak a közvádló indíthat*”.¹⁴

Az, hogy „ki teljesítse a közvádló tisztjét”, szintén nem váltott ki vitát, mivel a fennálló állapot, „az illető fiscális” mellett tette le voksát a választmány.¹⁵

Ez annak a hagyományos közjogi szempontnak az érvényesülését jelentette, amely szerint a fennálló államszerkezetben Magyarország Habsburg Birodalmon belüli különállásának és alkotmányos kormányzásának legfőbb letéteményese a municipium, a nemesi vármegye.

Ezt a nézetet szemléletesen fejezi ki a reformkor meghatározó politikusának, a büntető kodifikációs munkálatokban is főszerepet vivő Deák Ferencnek egy korábbi országgyűlési felszólalása. Eszerint „*házánk alkotmányos létének egyik fő kincse [...] a megyei municipium, hol nemcsak a közigazgatás minden tárgyai, a törvények teljesítése s minden önkényes*

sértéstől megóvása, de maga a törvényhozás is a nemzet törvényesen egybegyűlő tagjainak szabad tanácskozása alá tartozik. Ezen municipiumok állanak őrt dönthetetlen morális erővel alkotmányunkért, innen forrásznak, s ide térnek vissza gyakorlatilag a nemzetnek minden jussai, s törvényhozási hatóságunk is innen ered, ezen alapul”.¹⁶

Ebből következett, hogy a saját felelős kormánnyal nem rendelkező Magyarországon az igazságszolgáltatás államosítása – s a központi hatalom szerveként működő államügyészség létrehozása – fel sem merülhetett.

Így mindkét javaslat az első fokú bírászkodást a kialakult gyakorlatnak megfelelő formájában kívánta fenntartani: a 8. §-ok szerint a büntető hatóság a vármegyét, kiváltságos kerületeket és meghatározott városokat illette volna. Ebből következett a magán bírászkodás szerveinek, az úriszékeknek a megszűnése.

A javaslatok a másik alapvető kérdéstről, a bírászkodás és a közigazgatás elválasztásáról nem szóltak. E vonatkozásban a diétán a törvényhatóságok egy részére kidolgozott, de végül el nem fogadott törvényjavaslatok tartalmaztak rendelkezést: így a királyi városokról szóló javaslat 317. §-a szerint „*a bírászkodás minden városban a közigazgatástól egészen elválasztandó; a bírák a törvényszékeken kívül semmi más közigazgatási ügyekben részt nem vehetnek*”. Ugyanígy rendelkezett a kiváltságos Hajdúkerület belsejében tárgyaló javaslat 115. §-a is.¹⁷

A korábbi elvi döntésnek megfelelően mindkét javaslat (29. illetve 24. §) szerint a „*közvádlás kötelessége*” az „*illető törvényhatóság tiszti ügyészi hivatalát illeti*”.

Az I. javaslat 52. §-a szerint a gyakorlat továbbélését jelentette az is, hogy a tervezett büntető törvénykönyvben már pontosan meghatározott négy bűncselekmény – felségsértés, hűtlenség, pénzhamisítás és a király személye elleni sértő kifejezések használata – esetén első fokú bíróságként továbbra is a Királyi Tábla járt volna el. Mellette, a hagyományoknak megfelelően, a 29. § szerint a királyi ügyek igazgatója, mint a „*szent korona ügyvéde*” látta volna el a közvádlói feladatokat.

Ezt a hatáskört viszont csökkenteni kívánta a liberálisok „*a pénzhamisítás eseteinek bírósága iránti*” különvéleménye. Eszerint a korábbi gyakorlattal szemben a büntető törvénykönyv (Btk.) javaslata a hűtlenség esetei közül kiemelte és külön szankcionálta a pénzhamisítást, így „*elenyészik tehát azon ok, melly miatt annak megítélését az illető köztörvényhatóságok bírászkodásától elvonva, egyenesen a Királyi Táblára bízta eddig a törvény*”.¹⁸

Ennek nyomán, az alsótáblai vita eredményeként megszületett határozat megállapította, mivel „*az orsz. Választmány megyei bíróság elébe tartozandónak vélte a hamis papírpénz készítését, s nincs ok, hogy a bírászkodás alól kivétsék az ércpénzek hamisítása, mi könnyebben fölfedezhető, a közvádlás is következetesen csak azon hatóság ügyvédére bízathatik, melyet a bírászkodás joga illet*”.¹⁹

A II. javaslat 52. §-a szerint viszont minden bűncselekmény felett az illetékes törvényhatóság „ítélő eskütszéke” járt volna el, megszüntetve így az állami bíróságként működő Királyi Táblának az állam és uralkodó elleni bűncselekmények elbírálására irányuló hatáskörét. (A Deák által szorgalmazott különvélemény e bűncselekményekre eredetileg az országgyűlés tagjaiból alakított különbíróságot javasolt felállítani.²⁰) Ezen javaslat 111. §-a annyiban különböztette meg a felségsértést, hűtlenséget és a király személye elleni sértő kifejezéseket, hogy esetükben továbbra is a „szent korona ügyvéde” járt volna el közzvádlóként.

A javaslatok (30, 25. §) az addigi szabályozatlansággal szemben a közzvádlói tiszt betöltését pontos kvalifikációhoz kötötték: betöltött 24. életév, ügyvédi vizsga és a Királyi Tábla (I. javaslat), illetve az ún. főigazgatószék (mint az eskütszéki javaslat 87. §-a szerint felállítandó országos bíróság) előtt tett büntetőeljárás vizsga, továbbá a magánpraxis tilalmának megkövetelése. Az állampolgári egyenlőség eszméjét kívánta szolgálni az az előírás, miszerint a tisztet „polgári jogállásra tekintet nélkül” be lehet tölteni.

Az elképzelések szerint a közzvádlók – az addigiaknak megfelelően, meghatározott időszakra szólóan – a törvényhatóságban közgyűlési választással nyernék el tisztüket. A javaslatok viszont semmit nem szóltak a kormányzat büntetőjogi képviselőjének, a Szent Korona ügyésze tisztségének elnyeréséről, mivel ez a királyi ügyek igazgatója kinevezését, vagyis az uralkodó jogkörét érintette volna.

* * *

A kodifikáció ügye országos érdeklődés mellett zajlott, s a nyilvánosságot kapott javaslatokra észrevételek is születtek. Így a kor egyik népszerű folyóiratában, a *Századunkban* figyelemre méltó elképzeléseket és megállapításokat tett Kolosváry Miklós – „Győr ’s több Vármegye táblabírája” – a közzvádlókat illetően.

A szerző szerint az ügyész feladata „*a bűn esetét felfedezni, kikeresni, a vétkeseket befogatni vagy a törvények szerint a bírák elibe állítani, őket vádolni, meg-ítéltetni. A királytól rendeltetvén, fizettetvén, polgártársaitól úgy mint a bírától is független lévén, részrehajlás nélkül teljesíti hivatalát*”.

Annak helyeslése mellett, hogy a közzvádló továbbra is a municipium keretében működjön, elképzelhetőnek tartotta, hogy őket „*a főispány befolyásával a kormány nevezze, de hat év után vagy más hivattal lássa el, vagy más megyébe tegye által. Ha hivatalával visszaélne, mindenki vádolhassa őt s az esküdti szék ítélete alól semminemű hatalom el ne vonhassa. Ezt két okból vagyok bátor javasolni: a kormány kinevezését azért, hogy emberi tekintést, polgári összeköttetést, megyei szabad választási tartalomért a bűn büntetlen ne maradjon; az elmozdítást azért, hogy hatalmát körén túl ne terjeszthesse, s pártokat ne szerezhessen magának a megyében. Az ellen fenhagyott vád s azt követő büntetés pedig a vétkes cselekedettől visszatartóztassa*”.

A tanulmány rögzítette az eljárással és a közzvádló működésével kapcsolatos azon alapvető követelményt is, miszerint „*a vádnak világosnak, értelmesnek, körülírttnak, a törvényekben gyökerezettnek kell lenni, hogy a vádlott tudja magát a vád ellen menteni, s ne legyen kénytelen egyéb cselekedeteinek okát adni*”.²¹

A tiszt elnyerésének kérdése az alsótáblai vita előkészítése során, a II. javaslat tárgyalásakor az egyik kerületi ülésen is felbukkant. Egy követi hozzászólás szerint a „közzvádlók korlátlan kinevezési jogát a fejedelmeknek” kellene gyakorolni, hiszen a központi hatalom esetleges túlkapásával szemben az eskütszék biztosítékot képez.²²

A közzvádlókat illetően egyébként érdemi vita nem volt a javaslat alsótáblai tárgyalása során. Az eljáró elnök meleg szavakkal méltatta e szerepkört. Kijelentése szerint „*én a közzvádlót egy oly moralis személynek veszem, kinek minden elfogultság és pénz, személy érdeken kívül egyedüli kötelessége az igazságnak kipuhatólása [...] Ő a status érdekét védi, minél fogva a polgárokat békében, csendességben kell tartani; ki bünt követ el az, midőn magasabb szempontból véve a polgári rendet, leggyakoribb esetekben egyes embereket is sért meg, s mivel e kettőt egymástól elválasztani nem lehet, – ezen egyes emberek megsértését is védi a közzvádló*”.²³

A közzvádló feladatait gyakorlatilag ugyanúgy jelölte ki mindkét javaslat: az eljárás a bíró által teljesítendő vizsgálattal indul, amely a tényállás megállapítását, a tettes felfedezését és a bizonyítás előkészítését célozza, annak érdekében, hogy a perbefogó szék (I. javaslat), illetve a vádeskütszék (II. javaslat) dönthessen az eljárás megalapozottságáról. A vizsgálat során a bírónak rendszeresen értesítenie kell a közzvádlót az eljárás során történetekről, az eljárási cselekményekről.

A vizsgálat befejeződésével a közzvádló kapja meg az iratokat, annak érdekében, hogy a vádlott perbefogása vagy felmentése iránt írásban nyilatkozzon a bírói fórum előtt.

Ha a bírósági döntés amellest szól, hogy megalapozottan vethető fel az eljárás alá vont felelőssége, akkor a közzvádló elkészíti vádlevelét, amely a bűncselekmény tényállását, törvény szerinti minősülését, s a vádat támogató bizonyítási eszközök megjelölését tartalmazza. Az elkészült vádlevel egy példányát a vádlott részére kell kézbesíteni.

A javaslatok így eleget tettek a vádelv követelményének, vagyis pontosan meghatározott, a vádlott által előzetesen tudható, s így kivédhető tényállás felrovását követelték meg az eljárásban.

Az ítélőbírósági eljárásban a közzvádlónak a fél szerepét szánták a kodifikátorok; mindkét javaslat szerint az elnök feladata a pervezetésen túlmenően a terhelő és mentő körülmények megállapításáról való gondoskodás. A II. javaslat 309. §-ának szemléletes megfogalmazása szerint „*kötelessége mindent elkövetni, mit az igazság kiviláglására szükségesnek vél*”.

A nyilvánosság előtt folyó tárgyalás megkezdésekor – miután a bíróság jegyzője a vádlevelet felolvasta – „*a*_____

közvádoló a vád tárgyát élő szóval kifejti, az illető bizonyosságokat előadja”, majd a tanúk jegyzékét átadja a jegyzőnek (I/312. §; II/321. §). A tárgyalás során az elnök, a bírák és az esküdtek mellett a közvádólót is megillette a közvetlen kérdés joga a kihallgatottakhoz (I/321. §, II/330. §). A bizonyítás befejeztével elhangzó perbeszédében „a közvádoló keresetének támogatására szolgáló minden bizonyosságot elősoroz”, s „a törvény értelmében ítéletet kér” (I/346. §, II/353. §).

A II. javaslat 384. §-a szerint, ha az esküdtszék szerint bűnös a vádlott, akkor az ezt kihirdető határozatot követően a közvádoló nyilatkozik a „törvény mikénti alkalmazása iránt”. Ha a sértett nem kért keresetet kára megtérítésére, akkor a közvádoló erre is nyilatkozhatott volna.

A javaslatok szerint az ítélet kihirdetését követően a közvádoló és a vádlott élhetett volna jogorvoslattal (I/403. §, II/397. §), mind anyagi, mind eljárási jogi okból.

Az I. javaslat 406. §-a meghatározott esetekben egyenesen kötelezte volna a közvádólót a fellebbvitelre: ha indítványa ellenére a bíróság felmentette a vádlottat, öt évnél enyhébb büntetést szabott ki, illetve néhány bűncselekmény (pl. közpénztárak hűtlen kezelése) esetén.

A fellebbezett ügyekben a másodfokú eljárásokban ugyanakkor egyik javaslatban sem szerepelt semmilyen vádhatósági képviselő, ami egyenesen következett abból, hogy a politikai erők nem kívántak államügyész-

séget létrehozni, a választott tiszt ügyészeknek pedig a municipiumon kívül nem volt felettes hatóságuk.

Az országgyűlés alsótáblájának kerületi és országos ülései 1843. november 28. és 1844. augusztus 28. között tárgyalták, majd fogadták el az esküdtszéki javaslatot.

Az utóbbi napon jelent meg Szalay László cikke a *Pesti Hírlapban*. Megállapítása szerint „nem lehet nem sajnálnunk [...], hogy határozattá nem vált, egy időben az esküdtszékek behozatalával egy közvádoló-collegium alakítása, melly a *ministere public*, a *Staatsanwaltschaft* formáiban, a közállomány érdekében, mint a közállomány, nem mint egyes törvényhatóság képviselője követelje az igazság kiszolgáltatását a bűnösnek irányában”. Szalay leszögezte, hogy „a megválasztásuk után ismét és ismét tisztválasztás alá eső egyes közvádolóknak sem méltóságot, sem függetlenséget, sem egységet nem lát”.²⁴

A későbbiekben a felsőtáblához átküldött törvényjavaslatot, néhány napi vita után, – noha itt is többen támogatták – a főrendek elvetették: az alsótáblához 1844. szeptember 18-án intézett üzenetük leszögezte, hogy „az esküdtszékek elfogadásához nem járulhatnak”.²⁵

Ezzel a döntéssel a kodifikáció elbukott, és a reformkorban már nem is került elő. A kérdések felvetésére néhány év múlva, 1848–1849-ben egy más történelmi helyzetben nyílt lehetőség, amikor megkezdődött a magyar állam polgári átalakítása, és új megoldások kimunkálására került sor a vádfunkció gyakorlatát illetően.²⁶

Jegyzetek

¹ Eötvös József: *Reform. In. Reform és hazafiság – Publicisztikai írások*. I. köt. (Budapest, 1978, 400–401. p.). A cikksorozat eredetileg a *Pesti Hírlapban* jelent meg 1844–1845-ben, majd kötetbe gyűjtve 1846-ban, Lipcsében.

² Varga Endre: *A királyi curia 1780–1850* (Budapest, 1974, 19. p.)

³ Csaplovics János *Angol- és Magyarországról* című, a Századunk 1840. évi 36–71. számaiban megjelent cikksorozatában részletes leírását adta az angol történelmi alkotmánynak, államberendezkedésnek és jogrendszernek.

⁴ Fenyő István: *A polgárosodás eszmevilága útirajzainkban 1848 előtt*. In: *Irodalomtörténeti tanulmányok* (1964, 5–6., 603–612. p.). A kor első nagyhatású írása Bölöni Farkas Sándor 1834-ben, Kolozsváron megjelent, *Utazás Észak-Amerikában* című műve volt, amely ismertette az USA államberendezkedését, jogi megoldásait. Lásd: Bölöni Farkas Sándor: *Napnyugati utazás – Napló*. Szerk. Maller Sándor (Budapest, 1984, 277–537. p.).

⁵ Szemere Bertalan: *Utazás külföldön* (Budapest, 1983, 147. p.)

⁶ Irinyi József: *Német-, Francia- és Angolországi úti jegyzetek*. 2. köt. (Halle, 1846, 28. p.; új kiad.: Budapest, 1998)

⁷ Tóth Lőrinc: *Úti tárcza* (Pest, 1844–1846, I. 86., 92., 94. p., VI. 64. p.)

⁸ Például: Toldy Ferenc: *A bűnhesztő rendszer az Egyesült Országokban* (Tudománytár, 1834, 4., 105–119. p.); Ugod: *Az esküdtszék Angliában* (Athenaeum, 1841, II. 19., 301–303. p.); Leue: *Der mündliche öffentliche Anklageprozess und der geheime schriftliche Untersuchungsprozess in Deutschland* (Tudománytár, 1843, VII. 6., 238–239. p.)

⁹ Sz. n.: *Esküdtszékekről* (Századunk, 1840, 70., 555. p.)

¹⁰ Varga János: *Deák és az első magyar polgári büntetőrendszer tervezete* (Zalaegerszeg, 1980, 4. p.)

¹¹ Szalay László: *Publicistai dolgozatok*. I. köt. (Pest, 1847, 105–173. p.)

¹² Fayer László (szerk.): *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*. I. köt. (Budapest, 1896, 94. p.)

¹³ Szalay László: *Büntető eljárás*. III. In: *Publicistai dolgozatok*. II. köt. (Pest, 1847, 134. p.)

¹⁴ A kodifikáció szövegét közli: Fayer: i. m. I. köt., II. rész (r.): I. javaslat, 143–223. p., II. javaslat, 370–462. p.

¹⁵ Fayer: i. m., IV. köt. (Budapest, 1902, 238. p.)

¹⁶ *Országgyűlési beszéd Wesselényi Miklós báró és a szólásszabadság védelmében*. In: Molnár András (vál.): *Deák Ferenc – Válogatott politikai írások és beszédek*. I. köt. (Budapest, 2001, 107. p.)

¹⁷ A városokat illetően lásd a *Századunk*, 1844, 13–17., a Hajdúkerületet illetően uo. 1844, 26–30. számaiban közölt törvényjavaslatokat.

¹⁸ Fayer: i. m., I. köt., II. r., 329–331. p.

¹⁹ Fayer: i. m., IV. köt. (Budapest, 1902, 69. p.)

²⁰ Fayer: i. m., I. köt., II. r., 340–356. p.; Molnár: i. m., I. köt. 366–378. p.

²¹ Kolosváry Miklós: *Miképp lehetne a római és angol bírák s tisztviselők rendtartásait honunkban is létesíteni, a nélkül hogy ősi intézeteinket helyökből mozdítsuk?* (Századunk, 1843, 61., 486. p.)

²² Fayer: i. m., IV. köt., 69. p.

²³ uo., 101. p.

²⁴ Szalay László: *Pár szó két főfő ügyről*. In: *Publicistai dolgozatok*. I. köt. (Pest, 1847, 227. p.)

²⁵ Fayer: i. m., IV. köt. 183. p.

²⁶ Lásd: Nánási László: *A vád hatóságai 1848–1849-ben* (Jogtudományi Közöny, 2000, 6.)

